

Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)

Din Âlimi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Diyanet İşleri Başkanıdır. Akseki'nin Sülles (Güzelsu) nahiyesinde doğmuştur. Babası Güzelsu Camii imamı Mahmud Efendi'dir. Beş altı yaşlarında iken Kur'an okumaya başlamış, ilk Arapça derslerini nahiyedeki iki medreseden biri olan Mecidiye Medresesi'nde Abdurrahman Efendi'den almıştır. On dört yaşında girmiş olduğu Ödemiş'teki Karamanlı Süleyman Efendi Medresesi'nde Gerçekli İsmâil Hasib Efendi ile Aksekili Hacı Mustafa Efendi'den medrese öğreniminin temel derslerinden olan Arapça, Farsça, akaid, fıkıh, tefsir ve hadis dersleri okumuştur. Tahsili müddetince bir yandan da hocasından öğrendiği mühür kazıma işiyle geçimini sağlamaya çalışmıştır.

1905'te İstanbul'a giderek Fâtih dersiâmlarından Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi'nin derslerine devam etmiş ve 1914'te ondan icâzet almıştır. Bu arada o dönemin ünlü dersiâmlarından olan Tokatlı Hacı Şâkir Efendi ile Aksekili Hacı Mustafa Hakkı Efendi'den özel dersler almış ayrıca Mehmed Âkif'ten Mu'allakât-ı Seba başta olmak üzere Arap edebiyatı ile ilgili bazı metinler okumuştur. Bir taraftan medrese tahsilini sürdürürken diğer taraftan da Dârülfünun'un Ulûm-i Âliyye-i Dîniyye Şubesi'ne girmiştir. Dördüncü sınıfa geçtiğinde bu fakültenin lağvedilmesi üzerine Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin yüksek kısmına nakledilmiş ve son sınıfı burada okuyarak icâzet almıştır. Daha sonra girdiği Medresetü'l-Mütehassısîn'in Felsefe, Kelâm ve Hikmet-i İlâhiyye Şubesi'nden birincilikle mezun olmuş ve Ruûs imtihanını kazanarak otuz iki yaşında dersiâm olmuştur.

1908'den sonra yazı hayatına başlayan Ahmet Hamdi Akseki'nin bazı makaleleri Beyrut ve Mısır gazetelerince iktibas edildi. Balkan Harbi'nden önce Sebîlürreşâd mecmuasının Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapan Akseki, Bulgaristan'ı dolaşarak Müslümanları irşad etti ve intibalarını Bulgaristan Mektupları adı altında bu mecmuada neşretti. Medresetü'l-Mütehassısîn'in son sınıfında iken Heybeliada'daki Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne'ye din dersleri, din felsefesi ve ahlâk dersleri hocası olarak tayin edildi (Mart 1916). Aralık 1916 Kasım 1918 tarihleri arasında muhtelif zamanlarda Aksaray Pertevniyal Vâlide Sultan, Dolmabahçe, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Hırka-i Sa'âdet camileri kürsü şeyhliklerinde bulundu. Ağustos 1919'da Medresetü'l-İrşâd'ın Vâizîn Şubesi tarih felsefesi müderrisliğine, Şubat 1921'de İbtidâ-i Dâhil Medresesi ilm-i nefis müderrisliğine tayin edildi ve aynı yıl eylül ayında bu görevi içtimaiyat müderrisliğine çevrildi.

Millî Mücadele için Anadolu'ya geçen Ahmet Hamdi yazı, vaaz ve konferanslarıyla Anadolu harekâtını desteklemiştir. Ocak 1922 Kasım 1923 tarihleri arasında Ankara Lisesi ulûm-i dîniyye muallimliği yaptı. Bu görevi yürütürken Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi (Mart 1922). Bu sırada medreselerin müfredat programlarını ıslah etmiş, hazırladığı rapor ve lâyhalar ile Dârülhilâfe medreselerinin sayısı on üçten otuz sekize çıkarılmıştır. Şer'iyye Vekâleti'nin ilgası üzerine Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi hadis ve hadis tarihi müderrisliğine getirildiyse de (Nisan 1924), aynı tarihte Diyanet İşleri Reisi **Rifat Börekçi**'nin isteği üzerine, Diyanet İşleri Reisliği Hey'et-i Müşâvere âzâlığına tayin edildi. Bu görevi sırasında **Elmalılı Hamdi Yazır**'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiri ile Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi'nin yayıma hazırlanmasında büyük hizmet gördü. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesiyle tefsirinin Mehmet Akif ve Elmalılı Mehmet Hamdi tarafından yazılması için Diyanet İşleri Başkanlığı ile Akif ve Elmalılı arasında tercüme ve tefsirin yazılış biçimi, itikâdî ve amelî bakımdan uyulacak mezhebi ve esasları, telif haklarını ve ödenecek ücreti belirleyen sözleşmeyi Diyanet adına imzalamıştır.

1920 yılında kurulan Tarîkat-ı Salâhiyye Cemiyeti'nin üyesi olduğu ve bu cemiyetin faaliyetlerine katıldığı ithamıyla

1925'te Ankara **İstiklâl Mahkemesi**'nde yargılandı. Cemiyetle ilgisi bulunan on bir kişinin idama, birçoğunun da ağır hapse mahkûm edildiği mahkemede suçsuz bulunarak beraat etti. Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin 12 Temmuz 1939 tarihli yazılı teklifiyle 20 Temmuz 1939'da Diyanet İşleri reis muavinliğine ve M. Şerafettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine de 29 Nisan 1947'de Diyanet İşleri reisliğine getirildi. Bu vazifede iken 9 Ocak 1951 tarihinde Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrî Mezarlığı'na defnedildi.

Bekir Sıtkı Sencer, Akseki'nin vefatına şu tarihi düşürmüştür: "İrcii" fermânı geldikte Diyânet Başkanı / Azm-i Ukbâ eyledi mağfûr ola mesrûr ola / Kudsiyan "cevher"le tanzîm ettiler târîhini / Aksekili Hamdi Efendi'nin durağı nûr ola" (h. 1370).

Arapça, Farsça ve İngilizce bilen Ahmet Hamdi Akseki son derece zeki, ileri görüşlü, devrindeki gelişmeleri takip eden, kendini devamlı olarak yenileyen ve taklide karşı olan bir din âlimidir. Müsbet ilimlere, akılcı anlayışa ve felsefî düşünceye ilgi duymuş, bir kısım filozofları bu açıdan incelemiş ve İslâmî bakımdan tenkit etmiştir. Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan bir âlim ve fikir adamı olarak müslüman Türk toplumunun uğradığı sosyal ve kültürel değişikliği yakından takip etmiş, eser ve makalelerinde inanç-ahlak-ibadet ayrılmazlığı, akıl-din ilişkisi ve dinin hedefi, hukuk-ahlak ilişkisi, içtihat-taklit ve İslam birliği gibi konularda isabetli teşhis ve tahlillerde bulunmuştur. Özellikle *Ahlak İlmi ve Ahlak Dersleri* adlı eserinde hayat, hürriyet, seyahat, mülkiyet ve tasarruf, konut dokunulmazlığı, haberleşme, düşünce ve ifade özgürlüğü, hukukta eşitlik gibi temel insan haklarıyla ilgili hukuki görüşleri analiz edilmiştir. İktisadî, siyasî, kültürel ve ilmî bakımdan geri kalmış İslâm toplumlarının her alanda gelişme ve ilerlemeleri için hayatı boyunca gayret sarf etmiştir. Bu gaye için Kur'an'ı ve hadisi esas alarak İslâmî ilimlerin canlandırılmasını, gelişmelerin ışığında İslâmî müesseselerin yeniden düzenlenmesini gerekli gören Akseki, Mehmed Âkif ve arkadaşları gibi, bir taraftan hurafe ve bâtil inançlarla diğer taraftan da dinî Batı kalıpları içinde değerlendirerek modası geçmiş bir müessese şeklinde gösterip İslâm'a hücumda bulunanlarla mücadele etmiştir. Batı emperyalizminin İslâm dünyasının parçalanması için kurduğu plan ve sürdürdüğü gayretlere dikkatleri çekmiş, Garpcılık ve milliyetçilik hareketlerine karşı çıkarak Müslüman toplumların kurtuluşu için İslâm birliği fikrini savunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesiyle namaz kılınması yönündeki temayüllere karşı gerek Hey'et-i Müşâvere âzalığı sırasında takındığı tâvîzsiz tavrı gerekse Diyanet İşleri reis muavinliği sırasında, bu yönde bir kanaate sahip bulunan reis Şerafettin Yaltkaya'nın isteği üzerine hazırladığı raporda böyle bir uygulamanın dinî ve ilmî hiçbir dayanağı bulunmadığını ortaya koyarak karşı tavrı alması ilmî ve dinî gayret ve cesaretinin bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Ahmet Hamdi Akseki, verdiği eserlerle halkın uzun süre ihmal edilen dinî bilgiler ihtiyacının karşılanmasında da büyük hizmet görmüştür.

Eserleri. 1. Ruh ve Bekâ-yı Ruh. A. Hamdi Akseki bu eserinde ruh meselesini, İlkçağ Yunan düşüncesinden Thales ve İyonya mektebi filozoflarından başlayarak müslüman filozof ve mutasavvıfların bu konudaki görüşlerini de ele alıp tenkit etmiş, daha sonra bazı çağdaş filozofların ve materyalistlerin delillerinin ayrı ayrı münakaşasını yaparak sonunda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Eser, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti'nce neşredilmek üzere satın alınmış, ancak yayımı gerçekleşmemiştir. 2. İslâm Dîni. Türkiye'de en çok okunan dinî kitaplardan olup şimdiye kadar 1,5 milyon dolayında basılmıştır (1. bs., Ankara 1933). 3. Peygamberimizin Vecizeleri. Önsözünde, hadisi inkâr edenlere karşı uzun müdafaalar ortaya koyduğu bu eseri de basılmıştır (1945). 4. Mezâhibin Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i. Talebeliğinde Reşîd Rızâ'dan tercüme ettiği bu eser de neşredilmiş (İstanbul 1332), daha sonra Hayreddin Karaman tarafından sadeleştirilerek bazı notlarla birlikte İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri adıyla yeniden

basılmıştır (Ankara 1974). Bir kısmı defalarca basılan diğer eserleri de şunlardır: Dinî Dersler (I-III, İstanbul 1339-1341); İslâm Dîni Fitrîdir (İstanbul 1341, 1966); İslâm Dîni Tabîî ve Umumî Bir Dindir (I-IV, I. cilt İstanbul 1943, 1966; II. cilt Ankara 1981); Ahlâk Dersleri (İstanbul 1924, 1968); Askere Din Kitabı (Ankara 1924, 1945, 1980, 1982); Yavrularımıza Din Dersleri (İstanbul 1941, 1948, 1968); Köylüye Din Dersleri (İstanbul 1928); Düşmana Karşı (1979); Yeni Hutbelerim (İstanbul 1936, 1937, 1966); Ve'l-asr Suresinin Tefsiri (İstanbul 1928). Değişik yerlerde yayımlanan makale türündeki yazılarını ihtiva eden eserleri ise şöyle sıralanabilir: Ramazan Armağanı (Ankara 1937); Peygamberimiz Hz. Muhammed ve Müslümanlık (Ankara 1934); Akaid-i İslâmiyye; Ulemâ-i İslâmiyyeye Bir Sual ve Abdullah Guvilyam Efendi'nin Cevabı (Arapça'dan tercüme, İstanbul 1332); Garânik Meselesi veya Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi (1922); Namaz Sûrelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri (Ankara 1949); Bir Misyonerle Musâhabe; Bulgaristan Mektupları; Gazâli'nin Ruh Nazariyesi; İslâm'da İktisad ve Tasarruf (1932); Bilinmesi Elzem Hakikatler (1916); Prophet Muhammed (Ankara 1956); A Study on Prophet Muhammed (2. bs., Ankara 1959); İslâm Âlemi'nin Gerileme Sebepleri (G. Riviere'den tercüme, İstanbul 1966). *Yeni Hutbelerim* ve *İslam Dini* gibi bazı eserleri Türkiye'deki birçok camiye gönderilerek demirbaş kaydedilmiştir. Ahmet Hamdi Akseki'nin yayımlanmamış olan eserleri de şunlardır: Namaz ve Kur'an; Kur'ân-ı Kerîm Radyo ve Gramofon; İslâm'da Resim ve Sûretin Mâhiyeti; Hızır Hakkında; Kudret-i İlâhiyye ve İrâde-i Cüz'iyeye; İhlâs Sûresi Tefsiri; Ölüm Nedir; Ahlâkî Umdeler; Terâvih Namazı; Kurban Nisabı; İbn Sînâ Felsefesi ve *Tâcü'l-'arûs* ile *Ref'u'l-melâm* tercümeleri.

Süleyman Hayri BOLAY

KAYNAKÇA

"Ahmed Hamdi Akseki (1887-1951)", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S 6, 2005, s.297-312.

"Ahmet Hamdi Akseki'nin Hayatı", **Asrın Dini Müslümanlık**, sy.21, Ankara 1963, s.17-20.

AKSOY, Hasan, "Akseki, Ahmed Hamdi", **TDEA**, I, 95-96.

BAYUR, Hikmet, "İbadet Dili", **Necati Lugal Armağanı**, Ankara 1968, s.151-158.

BCA, 30.11.1.0/133.27.7; 30.11.1.0/191.12.19; 30.1.0.0/19.107.4; 51.0.0.0/12.103.69.

ERTAN, Veli, "Ahmet Hamdi Akseki (1877-1951)", **Yeni Defne**, sy.28, İstanbul 1983, s. 26-29.

ERTAN, Veli, **Ahmed Hamdi Akseki**, İstanbul 1988.

KAHRAMAN, Abdullah, "Zor Zamanda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan Bir İslam Âlimi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S 6, 2005, ss.297-312.

KARA, İsmail, **Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi**, Cilt II, İstanbul 1987.

KARAMAN, Hayreddin, **İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, [M. Reşîd Rızâ, trc. A. Hamdi Akseki], Birkaç Söz, Ankara 1974.

MİRAS, Kamil, "Yeni Diyanet İşleri Reisi Prof. Ahmed Hamdi Akseki", **İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası**, II, nr. 70, s.6-9.

TEMEL, Mehmet, **Atatürk Dönemi Din Hizmetleri**, Ankara 2010.

TOPÇUOĞLU, Ali Aslan, Ahmet Hamdi Akseki'nin (1887-1951) Temel Haklarla İlgili Hukuki Görüşleri, **Türkiyat**

Araştırmaları Dergisi, S 36, Ocak 2014, s.299-326.

VAKKASOĐLU, Vehbi, **Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Âlimleri**, İstanbul 1987.

YÜCEL, İrfan, "Ahmet Hamdi Akseki", **Diyanet Gazetesi**, s.336, Ankara 1987, s.14, 16.

YÜCEL, İrfan, "Ölümünün 33. Yıldönümünde Kendi Kaleminden Ahmed Hamdi Akseki", **Diyanet Gazetesi**, sy.299, Ankara 1984, s.14-16, 27.

30/10/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-hamdi-akseki-1887-1951/?pdf=3949> adresinden erişilmiştir